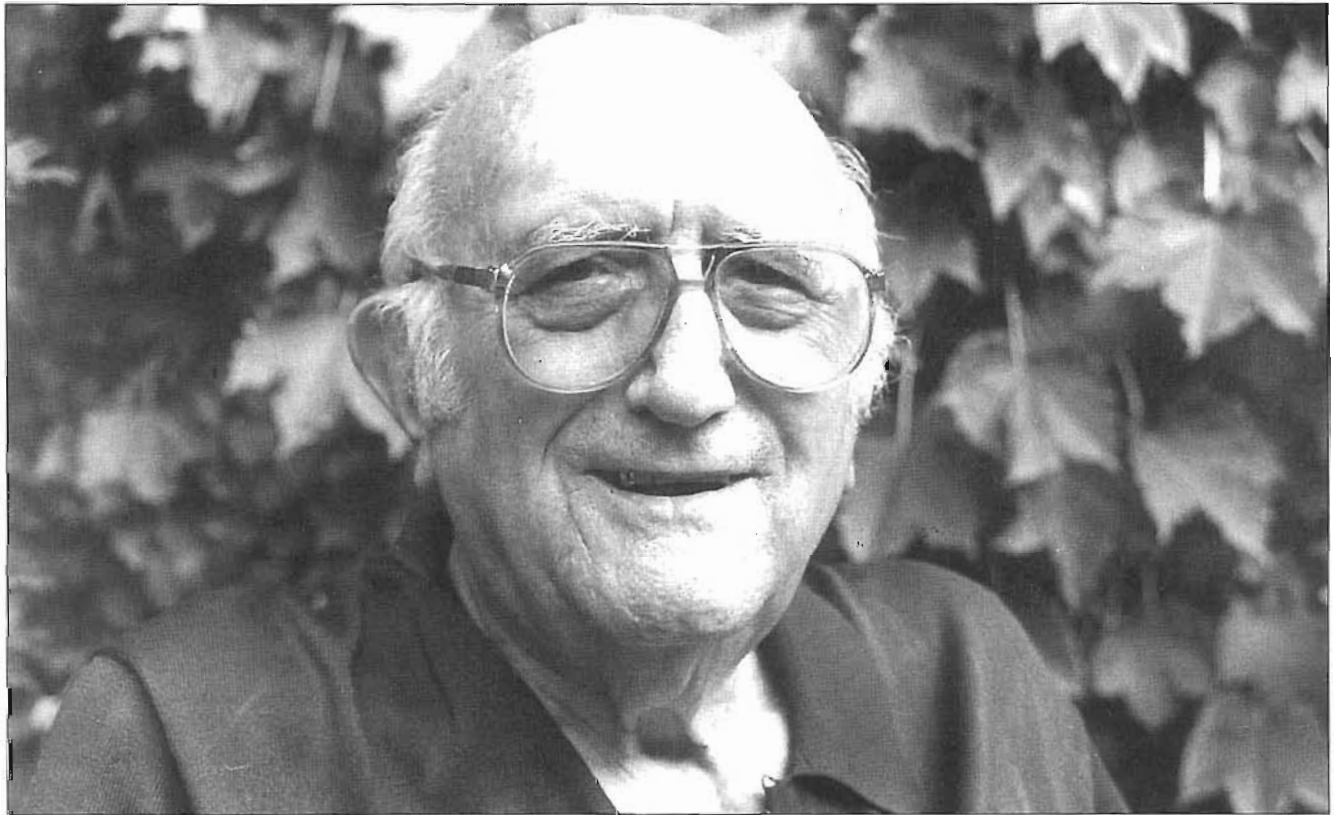

El Cànem: de Nadal a la comissaria de policia (1941-1943)

Pere Carbonell i Fita 1998. FOTO: IGNASI R. RENOM

Aquella presó era una mena de tumor maligne sorgit en el si del Poblenou, d'un barri de la meua Barcelona, en un racó del qual, curiosament, a mitjan segle passat, uns inefables comunistes utòpics seguidors de Cabert s'havien establert per viure-hi, infructuosament, en comunitat: era «la seva Icària». A nosaltres, «viure en comunitat» ens era imposat ben a desgrat nostre. Les autoritats franquistes, com sigui que, amb la repressió, ja no sabien on col·locar el nombre considerable de presos, van improvisar una presó al Cànem, l'antiga fàbrica en desús de la família Godó, propietària del diari *La Vanguardia* –que a la postguerra s'anomenà *La Vanguardia Española*.

Encara avui es pot reconèixer la seva estructura primitiva, entre els carrers de Llull, Llacuna i Ramon Turró; la part del darrere limitava amb les cases de la propera rambla del Poblenou, les galeries de les quals, abocades sobre el pati de la presó, aportaven als reclusos un càlid alè d'humanitat.

Provinent del castell de Figueres, on el record, encara viu, dels dies de llibertat, em feia sentir «una persona», a la nova presó vaig tenir la sensació que hi confluien les restes del naufragi de la guerra amb les deixalles que vomitaven les claqueres socials de la ciutat: lladres, criminals, estafadors, *maricons*, «quinzenaris», petits «estraperlistes» –que és com s'anomenaven

els qui traficaven en el mercat negre; uns homes, bona part dels quals eren, com nosaltres, víctimes dels efectes de la guerra i les seves seqüeles.

Els qui, per al règim franquista, formaven la legió dels seus enemics, ens tenien col·locats en un parell de naus on, a la nit, ens havíem d'estirar sobre el terra, en els trenta-cinc centímetres d'amplada de què disposàvem –els teníem marcats amb pintura blanca a la paret. Aquella multitud compacta, estesa sobre el terra de la nau, oferia un espectacle dantesca a qui, per dissort, es veia obligat a satisfer una necessitat inajornable. En aquest cas, havia d'avançar cap a la latrina, situada en un dels extrems de la

Un dels dos complexos de la fàbrica del Cànem fou convertit en camp de concentració entre el 1939 i el 1942, concretament el que estava limitat pels carrers de la Llacuna, Lluïll i Ramon Turró. Davant hi havia una caserna de la Guàrdia Civil.

nau, tractant de trepitjar preferentment els peus dels companys, per evitar mals majors si els aixafava el nas o una orella.

Els pobres «quinzenaris» ho passaven pitjor. Durant molts anys, es donà aquest nom als petits delinqüents, generalment joves, els quals es castigava amb quinze dies de reclusió. Es devia suposar que, com a correctiu, ja en tenien prou: en sortirien «escarmentats i regenerats». De fet, els qui podrien sortir d'aquella presó per les seves pròpies cames, no tindrien cap altra opció per sobreviure que la pràctica del petit delictes al seu abast; estaven predestinats a ser reincidents. Per als de la nostra presó, la dissuasió quedava assegurada pel tractament

de xoc al qual se'ls sotmetia. Les «àligues» –als nostres «quinzenaris» se'ls anomenava així pel cap pelat, el nas llarg, les espatlles punxegudes i el cos cobert per una granota que els venia gran– es passaven la jornada, en els dies freds i ventosos de començaments de març, amuntegats en un racó de la nau: un munt de granotes i ossos, de joves desferres humanes. Cada dia, a primera hora, el director, don José, devot de l'heroïna i la higiene, els feia posar a un costat del pati, amuntegats com sempre, per a la dutxa col·lectiva a raig de mànega.

La vintena de *maricons* s'ho prenien amb paciència, i alguns àdhuc amb bon humor, com els qui s'ocupaven de traslladar i buidar els bidons plens de merda de les latrines. Quan travessaven el pati empenyent la plataforma sobre rodes que sostenia un bidó ple, cridaven perquè se'ls deixés passar: «¡Cuidado, que viene la Copa del Generalísimo!», invocant el prestigi del màxim trofeu del futbol espanyol d'aleshores. Als qui feien professió de *maricón* en aquells temps, els tocava representar el tràgic paper de boc emissari, ofert en holocaust a la moral per aquella societat hipòcrita que ho tolerava tot mentre no sortís a la llum. És el que jo havia sentit a dir de petit: «Pecat amagat, és mig perdonat.»

Pel que fa al meu estat d'ànim, transcriu uns apunts del «diari»: «[...] I quin càstig, Déu meu, la convivència! Si la sola visió de Déu pot justificar la glòria del cel, l'eterna convivència amb aquesta multitud bigarrada dóna una idea exacta de les penes de l'infern. Passejar constantment, si us plau per força, dormir (?) cos a cos, cada dia amb una nova coneixença, fer

La manca de llibertat va originar salconduits com aquest per desplaçar-se fora del lloc d'origen.

la vida en comú de pressa, en un espai reduït! Estic las de les multituds! [...]

«[...] Passejar, passejar constantment! I esperar que una hora en foragiti una altra. Visc rígid, momificat, em sento incapaç per a qualsevol joc d'esperit. El meu aïllament s'assembla més aviat a un estat de letargia. Si tracto de pensar, de concentrar-me, en el fons mateix dels meus pensaments hi trobo “la massa” [...]»

És cert que al pati em trobava amb amics amb els quals havia conviscut a Figueres: l'Ibarbia, en Miserachs... Quan topava amb algun d'ells era

com si, per un instant, hagués pogut treure el cap del pou en el qual tornaria a caure, irremissiblement, en separar-nos. A la presó de Figueres, un amic, una persona prou interessant per conversar-hi, esdevenia «un interlocutor», algú amb el qual podies intercanviar idees i bescanviar projectes de futur. A la presó del Poble Nou, en canvi, el teu possible interlocutor esdevenia, entre les desferres del naufragi, com una taula de salvació a la qual t'aferaves desesperadament.

I no és pas que no m'arribessin de fora, a través de les visites autoritzades, entranyables demostracions d'afecte i solidaritat: de part del meu germà Antoni, que aquells dies es trobava al costat de la mare, de l'Antònia, la germana petita de la Isabel, dels amics que «feien cua» per tal d'ésser inclosos en un dels torns –algun d'ells, com en Pellicer i en Fortian, compromesos en perilloses activitats contra el règim–, dels parents, la desfilada dels quals fou contínua. Aquestes demostracions quedaven, però, reduïdes a imatges fugaces, que s'esvaïen amb el pas dels dies, i a estímuls que es perdien per manca d'una activitat intel·lectual que els pogués digerir. La meua pobra mare, que feia el que podia per ajudar-me, no aconseguia intercanviar unes paraules d'afecte en aquella sala immensa, on s'empenyien, separats per la reixa, els presos, d'un costat, i els visitants, de l'altre; la cridèria ho ofegava tot. A la meua dona li passava el mateix. A més, ella estava afònica i no podia cridar. De vegades, algun acompanyant havia de fer d'interpret. La impossibilitat de poder-nos entendre donava lloc a malentesos que ens turmentaven tota la setmana.

Més endavant vaig comprendre la significació i la transcendència de les visites que em feien en Pellicer i en Fortian a la presó. Tots dos eren antics oficials d'artilleria, compromesos amb la lluita que donaven per descomptat que jo secundaria. De l'amic Pellicer ja n'he parlat sovint. A en Fortian, l'havia tractat superficialment durant la guerra, però sabia que procedia de Nosaltres Sols i era un home de confiança d'en Daniel Cardona. Quan se'm presentà a l'improvisat locutori, portava ja un any de cap de la nostra organització patriòtica d'alliberament nacional. Comandava la nostra gent de Perpinyà i la que començava a moure's clandestinament a Catalunya o es jugava la pell travessant la frontera.

A la meua dona i a mi ens mancava, sobretot, aquella activitat estimuladora a què ens havíem dedicat fins aleshores: ella amb les seves cartes, en les quals es lliurava plenament, fins a fer-me sentir els seus batecs, i jo amb les meves cartes crònica, que m'ajudaven a reflexionar sobre la realitat que anava descrivint i a alimentar l'esperança. Ara m'estava prohibit per la direcció de la presó escriure-li més de setze ratlles per setmana, la qual cosa m'obligava a sintetitzar l'expressió d'uns sentiments que acabaven morts sobre el mateix paper. Ella s'adonava, al seu torn, en posar-se a escriure, que aquell exercici forçat la incapacitava per a una veritable comunicació. Ho agreujava el fet d'haver-s'hi de posar en un estat de profunda fatiga, per les hores que havia de dedicar a una parada als encants del mercat de Sant Antoni, les gestions per aconseguir la meua llibertat, els contactes amb els qui volien ajudar-me, el seguiment del seu expedient acadèmic... Tot això la

portà a expressar la confessió següent que transcriu d'una carta seva del 25 de febrer, escrita forçosament en castellà:

«[...] No sé si has pensat en el que faràs, en el que farem, els primers dies que surtis d'aquí. Jo sí, i desitjo fer dues coses ben diferents: passar tota una tarda, o millor encara un dia sencer, a les muntanyes que es veuen des de casa teua, i parlar tota l'estona amb tu fins a quedar ronca. I també tinc ganes de fer l'ase, de ballar –no sabíem ballar–, representar una comèdia d'aquelles tan divertides o disfressar-me. En fi, quelcom així. Has de pensar que no he fet res d'això des de fa anys; no ho hauria pogut fer lluny de tu, en situacions com les que has hagut de passar [...]»

De nit, ajagut sobre el terra de la nau, amb els meus ossos encaixats, a banda i banda, amb els dels companys, després del toc de silenci, em disposava a escoltar la lectura de la novel·la rosa *El corderito*, a càrrec d'una rapsoda que hi posava el to i la cadència que convenien a aquella teràpia que havia aconsellat el capellà de la presó. El record de la meua dona anava prenent possessió dels meus pensaments, fins que la fatiga de caminar incessantment pel pati em vencia i em venia la son.

La darrera quinzena de març fou moguda. Al final m'esperava la llibertat. Començà amb la visita del titular del jutjat militar número 4, un tinent coronel força presentable, que em féu llegir un sumari que resultava relativament favorable. No em lliuraria, però, de la «sentència estàndard»: dotze anys i un dia «per auxili a la rebel·lió». M'assegurà que al cap de pocs dies vindria l'ordre d'alliberament. El mateix dia, la Isabel em comunicava per carta que l'Eduard Ferrer –vell amic de la

FNEC i de l'artilleria al front d'Aragó— l'havia fet cridar per dir-li que «aquell» que s'havia interessat pel seu afer s'oferia espontàniament per arranjar el meu (en Ferrer, amb el qual he tingut l'ocasió de parlar-ne després, no m'ha pogut aclarir qui podia ser aquell personatge). Feia dies que em neguitejava l'anunci que aviat començaria la Santa Missió, una tanda de sermons per preparar la propera Setmana Santa. Em repugnava, no tant que s'obligués els presos a escoltar el que haurien pogut ser missatges de salvació i de pau, com que es pretengués promoure, per compromís, confessions i comunions massives. S'inicià el 18 de març. Els missioners eren dos jesuïtes. El del matí era vell, de cabells blancs, cos petit i rodó. Se'l veia bregat en l'oratorià sacra. Amb un gest dramàtic, la veu enrogallada, turmentada pels crits des de la trona, deixà embadalits els seus oients forçats. Un de la meva vora, que, en començar el sermó, renegà i digué «mira-te'l com n'està, de gras», exclamà en acabar: «Té, no ho ha fet malament; es veu que no ens han volgut enviar un pelacanyes». En canvi, el jove capellà de la tarda destruï l'efecte obtingut pel seu company: parlà durament, emprà expressions grolleres, cridà, increpà, dedicà mots ofensius als nocreients. Amb la seva manca evident de tacte i de coneixement dels homes, cavà més profundament la fossa entre «la seva Església» i la quasi totalitat de presos. Aquella experiència em féu omplir, amb lletra menuda, un parell de pàgines del bloc: analitzava els meus sentiments religiosos i la meva necessitat de fe i descobria, en la realitat tot just entrevista, el que després en diríem

el *nacional-catolicismo*.

El dissabte 22, primer dia de primavera, escrivia:

«[...] Noto molta pobresa espiritual. La suada col·lectiva, el turment d'haver de satisfer en comú totes les necessitats, no és res comparat amb les converses que et toca sentir per força, amb les opinions que et criden a l'orella [...]»

Sortosament, el dia següent fou un diumenge primaveral, radiant:

«[...] Cel llis. Les fulles del gran eucaliptus del pati de la casa del costat són mogudes per un suau ventijol. El sol de migdia escalfa massa. A les galeries hi ha una estesa de draps multicolors, com de banderoles de festa major. S'endevinen rostres de dones que ens espïen darrere les cortinetes. A primera hora del matí, durant el recompte, solament se sentia en el silenci de la formació el cant d'un rossinyol. Més tard, el soldat de guàrdia ha deixat l'arma recolzada a la paret de la garita i s'ha posat a contemplar, assegut sobre la barana del terrat, els pagesos de la tercera nau, que es distreïen prenent el sol. Tothom sembla apaivagat per la calma d'aquest dia de primavera. La missa d'avui ha participat del seu encís. Durant el sermó, m'ha semblat notar que s'havia establert una certa comunicació entre el jove capellà i aquella gent que se l'escoltava, en la seva majoria ingènua i sentimental. I ell potser també se n'ha adonat, en el silenci que planava entre les seves paraules i el fons remorós de la ciutat. Potser s'ha preguntat què entenien de les seves paraules aquells homes que se l'escoltaven tan atentament: ¿Era la «Veritat» allò que els commovia, o l'embriaguesa del matí primaveral? [...]»

«[...] Un cor de presos cantava

pianíssim; se sentia el refilet dels ocells i les veus d'unes dones que devien seguir el *via crucis* per la Rambla: "Per vostra Passió sagrada, adorable redemptor, perdoneu altra vegada aquest pobre pecador...". De tant en tant, un clàxon o els grinyols de les rodes d'un tramvia trencaven la beatitud del moment. Quan al final de la cerimònia, al director se li ha ocorregut fer tocar l'*Himno Nacional*, en el marc d'una finestra oberta han aparegut un parell de dones aixecant el braç dret.»

Al cap d'un parell de dies, em cridaren, després de sopar, perquè agafés les meves coses i sortís de la presó en llibertat, per la portalada gran. A fora m'havia de trobar amb unes realitats insospitades, per a les quals no estava preparat. L'endemà, al primer diari que vaig fullejar, vaig llegir astorat que els alemanys, amb els seus aliats —Hongria, Romania, Eslovàquia i Bulgària—, estaven ocupant els Balcans, el darrer reducte que quedava als anglesos a Europa, la nostra darrera esperança.

Pere Carbonell i Fita